

trans
forma
cions

Conflictes armats

Rwanda guerra i pau

**Les claus per entendre
un conflicte**

Jaume Suau

UBe

3.0

3.0

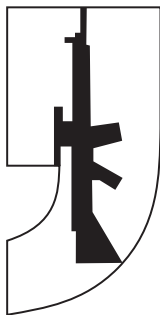
Rwanda

guerra i pau

**Les claus per entendre
un conflicte**

trans
forma
cions

**Conflictes
armats**

Rwanda **guerra i pau**

**Les claus per entendre
un conflicte**

Jaume Suau

Publicacions i Edicions

UNIVERSITAT DE BARCELONA

A na Cati

“Genocidi, èxodes, massacres... Diplomàcia preventiva, fracassos de les Nacions Unides, conferències, tribunal penal internacional... Què passa en aquesta Àfrica central tant de temps ignorada pel món?¹

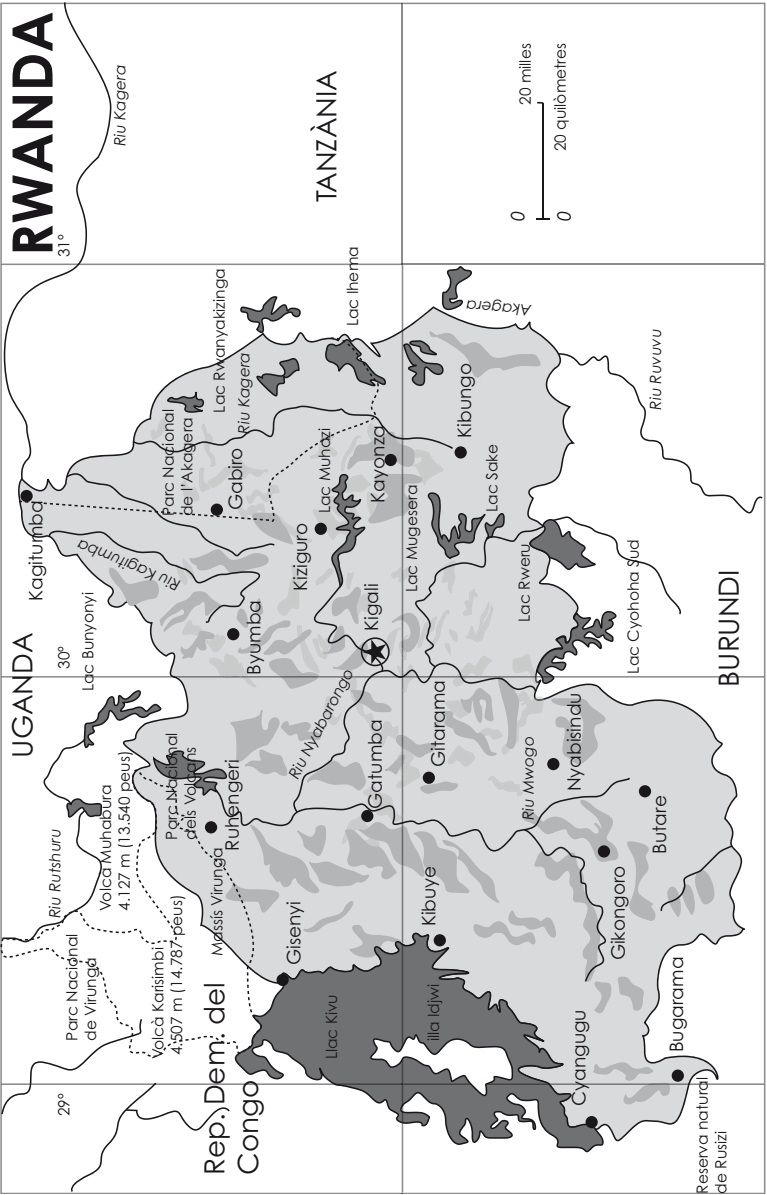
“A partir d’ara també sé que un home pot arribar sobtadament a ser d’una maldat fora mida. No crec en la fi dels genocidis. No crec en aquells que diuen que hem vist el pitjor de l’atrocitat per última vegada. Quan hi ha hagut un genocidi, n’hi pot haver un altre, no importa quan, no importa on, a Ruanda o en un altre lloc; si la causa encara hi és i no la coneixem.” (Jeannette Ayinkamiye, camperola i cosidora tutsi. Supervivent del genocidi. Turó de Kinyinya (Maranyundo)).²

1. C. Braeckman, *Terreur africaine. Burundi, Rwanda, Zaïre: les racines de la violence*, París, Fayard, 1996, p. 9.

2. Dins J. Hatzfeld, *La vida nua. Relats dels aigüamolls ruandesos*, Barcelona, Ediciones de 1984, p. 32.

Índex

La importància del genocidi rwandès	11
La complexitat del conflicte i l'interès de l'anàlisi històrica	13
La contextualització. Trets bàsics de Rwanda	15
L'evolució històrica	19
El genocidi	47
Evolució des de la victòria del FPR a la situació actual .	65
Cap on va Rwanda?	87
Textos	89
Testimoniatsges	101
Cronologia	123
Glossari	129
Informació	133
Bibliografia	135
Enllaços	141

Mapa de Rwanda: http://go.brw.com/atlas/norm_htm/rwanda.htm

La importància del genocidi rwandès³

El genocidi rwandès del 1994 representa, no tan sols per l'Àfrica Central, sinó, també, pel conjunt de la humanitat, un dels esdeveniments més importants i colpidors de la fi de segle i de mil·lenni. Primer, per la seva naturalesa. S'ha destacat la minuciosa i eficaç planificació que el provocà. El genocidi rwandès és, fins ara, únic pel fet que els organitzadors s'esforçaren a mobilitzar de manera massiva la població perquè participés en les massacres,⁴ mitjançant l'atiament dels odis a través dels mitjans de comunicació: -la ràdio *Des milles collines* -“Dels mil turons”-, el periòdic *Kangura*... Segon, per la violència extrema amb què s'assassinà les víctimes utilitzant molt sovint tan sols estris rudimentaris. Tercer, pel seu abast. Els organitzadors del genocidi foren molt eficaços. Les matances organitzades pel règim rwandès provocaren la mort, en tres mesos, d'un 75% - 80% de la minoria tutsi. Però també foren assassinats hutu moderats o que s'oposaven al règim. En conjunt, entorn de 800.000 víctimes. Un 10%

3. Aquest llibre no és el resultat de recerques de primera mà sobre el terreny. El seu objectiu és didàctic. Pretén, primer, subministrar les claus històriques explicatives tant dels conflictes rwandesos i, per extensió, dels Grans Llacs, que culminaren en el genocidi del 1994, com de la complexa i difícil situació actual de la regió. A la vegada, vol donar a conèixer els autors fonamentals que s'han ocupat d'aquesta problemàtica. L'exposició recull una selecció de les seves aportacions. Finalment, té la intenció de posar de manifest l'interès que tenen per als historiadors que analitzen les arrels de les guerres actives al món algunes de les principals fonts d'informació i instruments de treball que més ens ajuden a entendre les realitats actuals. Vull agrair a na Catalina Martínez Taberner els suggeriments que ha fet per a millorar el llibre i la correcció del text.

4. A.De Forges (dir.) (Human Rights Watch Organisation, Fédération Internationale des Ligues des Droits de l'Homme), *Aucun témoin ne doit survivre. Le génocide du Rwanda*, Paris, Karthala, 1999, p. 891.

de la població del país. Quart, per la responsabilitat que tingueren en els fets nombrosos estats. Una responsabilitat directa (Bèlgica, França, Uganda) i una indirecta (Estats Units). Cinquè, per la ineficàcia de les Nacions Unides, tant per la seva incapacitat per evitar el genocidi i després per aturar-lo, quan la màquina de matar organitzada per les autoritats rwandeses ja s'havia activat, com per no haver garantit la seguretat dels centenars de milers de refugiats que el conflicte armat va provocar. Sisè, des del punt de vista geopolític, les conseqüències del genocidi i de la victòria del Front Patriòtic Rwandès (FPR), de majoria tutsi, han tingut una gran transcendència: ocasionaren una forta desestabilització a tota l'àrea dels Grans Llacs; provocaren l'en-derrocament de Mobutu Sese Seko al Zaire; es troben en l'origen de la "primera guerra mundial africana" (a partir del 1998), en la qual es veieren involucrats vuit estats; han acabat enfrontant vells aliats, com Rwanda i Uganda, per raons econòmiques (el control dels recursos de la RDC –l'antic Zaire–) i estratègiques (l'hegemonia regional) i, finalment, han fet recular la influència de França en la regió.

La complexitat del conflicte i l'interès de l'anàlisi històrica

El genocidi rwandès ha estat explicat sovint com un fet irracional, com el resultat d'una explosió de bestialitat “espontània”, que generarien periòdicament les poblacions “salvatges” i “primitives” de l'Àfrica subsahariana impel·lides per instints sanguinaris, brutals i atàvics.⁵ Ara bé, com intentarem demostrar, aquesta visió no és sostenible, per reduccionista i simplificadora. En el genocidi rwandès intervenen molts factors, de naturalesa i origen diversos, entre els quals destaquen els estrictament polítics. És el resultat d'un llarg procés analitzable, que es pot estudiar i explicar, de la mateixa manera que podem explicar d'altres genocidis. Hi ha una lògica històrica en els fets i tan sols l'anàlisi històrica els pot treure a la llum.⁶

Però el coneixement del passat de Rwanda també és necessari per denunciar la manipulació i la instrumentalització política que se n'ha fet. Com s'assenyala a *Aucun témoin ne doit survivre: le génocide au Rwanda*⁷, els rwandesos es prenen molt seriosament la història. Els hutu massacraren els tutsi per diverses raons; ara bé, més enllà de les motivacions personals, compartien una por ben arrelada a idees fermament sostingudes, però errònies, sobre el passat de Rwanda. Els organitzadors del genocidi explotaren de manera hàbil idees falses

5. Com assegura el protagonista de la novel·la de G.Courtemanche, *Un dimanche a la piscine a Kigali*, Barcelona, La Magrana, 2003: “Regularment s'han de matar entre ells. És com el cicle menstrual, raja molta sang i després tot torna a la normalitat.” p.182. En la mateixa línia, F.Keane, *Season of Blood: A Rwandan Journey*, Londres, Penguin Books, 1995.

6. G. Prunier, *Rwanda: le génocide*, París, Éditions Dagorno, 1999, pp.6; 419; J.-P.Chrétien, *L'Afrique des Grands Lacs: deux mille ans d'histoire*, Paris, Aubier, 2000, p.285; D.Franche, *Généalogie du génocide rwandais*, Brussel·les, Les Éditions Tribord, 2004.

7. A.L.Des Forges, *Aucun témoin ...*, op. cit., 2000, p. 43.

sobre la identitat dels tutsi, sobre el seu origen i sobre les seves accions en el passat. Recuperant aquests clíxés, aconseguiren atiar la por i l'odi que feren possible el genocidi.⁸ A l'estranger, els responsables polítics que decidiren sobre el que calia o no calia fer, de la mateixa manera que els periodistes que denunciaren les massacres, tenien una visió falsa i superada d'aquest país. La utilització política del passat no ha estat privativa dels règims rwandesos anteriors a 1994. També l'actual, comandat per Paul Kagame, fa ús de les atrocitats comeses durant els assassinats massius de la primavera-estiu del 1994 per legitimar la seva política.⁹

Per entendre com i per què s'arribà al genocidi i com la resta del món se'n pogué desentendre cal analitzar la història de Rwanda. Però, abans, destaquem les seves principals característiques.

8. Vegeu els textos núms. 4 i 5 de la secció "textos".

9. J. Pottier, *Re-Imagining Rwanda: Conflict, Survival and Disinformation in the Late Twentieth Century*, Cambridge, Nova York, Cambridge University Press, 2003.

La contextualització. Trets bàsics de Rwanda

Rwanda, sense sortida al mar, es troba situada al sud de l'Equador, a la regió dels Grans Llacs, a l'Àfrica centreoriental. El país s'estén sobre un altiplà, a la dreta del llac Kivu, a una altitud mitjana de 1.500 a 2.000 ms. Limita, a la seva part occidental, amb la RDC, al nord amb Uganda, a l'est amb Tanzània i al sud amb Burundi. La seva capital és Kigali. L'any 1991, aquesta tenia uns 232.733 habitants. L'any 2002, 603.000 hbts. Altres ciutats importants són Butare, Gisenyi, Gitarama i Ruhengeri. Com Burundi, és un país de dimensions reduïdes (uns 25.314 km² d'extensió). És un país muntanyós (de "els mil turons"). A la part nord-occidental trobem el massís volcànic de Virunga. El Karisimbi assoleix els 4.507 metres. A partir d'aquí, l'altitud va minvant fins els 1.220 ms. de la regió de la vall del riu Akagera, a l'est. L'interior del país és una successió de valls i turons. Compta amb un clima subtropical, temperat per l'altitud (25,1°cs. pel gener, 26,5°cs. pel juliol, a Kigali). Les pluges són molt abundants (entorn de 1.000 mms. anuals) i ben repartides al llarg de l'any. La vegetació principal és de sabana. Els sòls volcànics són prou fèrtils, la qual cosa ha afavorit històricament l'activitat agrícola.

En conjunt, el seu territori ha estat molt favorable al poblament humà. Segons el cens del 1991 la població del país era de 7.164.994 hbts. Al 2002, la població havia pujat a 8.128.553 hbts. La taxa de creixement de la població pel període 1992-2002 va ser de 3,2% anual, una de les més elevades de l'Àfrica central. Les densitats de població han estat molt fortes al llarg de la seva història. Com les de Burundi, s'expliquen històricament pel fet, entre d'altres factors, d'haver escapat al tràfec d'esclaus, a la fertilitat dels sòls volcànics, a la pluviometria adient, a la menor incidència del paludisme i a una dieta força diversificada. La densitat mitjana, abans del genocidi, es situava entorn dels 280 h/km². L'any 2002, era de 321 h/km². La seva taxa

d'urbanització és molt baixa, no arriba al 10%. Per tant, la major part de la població –entorn del 90%– és rural i es troba assentada en un habitat dispers. L'evolució de la població s'ha vist condicionada pels esdeveniments polítics que han marcat la història de Rwanda i dels països veïns, els quals han donat lloc a importants moviments de població entre les respectives fronteres. Els moments crucials s'han concentrat en els anys 1959-1963, 1972-1973, 1988, 1990 i 1993-1997.¹⁰

No hi ha consens entre els especialistes sobre Rwanda a l'hora de concretar la distribució ètnica del país abans del genocidi, però la majoria la fixa entorn d'un 85%-90% d'hutu, un 9%-14% de tutsi i 1% de twa (pígmids).¹¹

La llengua de la població, abans de l'arribada dels europeus, era el *kinyarwanda*. Els belgues introduïren el francès. Des del 1996, l'anglès, el francès i el *kinyarwanda* són les llengües oficials. S'utilitza també el *swahili* com a mitjà de comunicació amb les poblacions dels territoris veïns i en els centres comercials.

Abans del genocidi, la religió predominant era la catòlica (entorn del 56%), seguida de la protestant (12%) i la musulmana (9%). Els cultes animistes eren practicats per un 23% de la població.

Històricament l'agricultura de subsistència ha estat la base de l'economia de Rwanda. A l'actualitat –l'any 2000–, el sector agrícola és el predominant: la major part de la força de treball està ocupada en l'agricultura (un 90%) i un 10% treballa en la indústria i en els serveis. Amb tot i malgrat l'elevada fertilitat dels sòls rwandesos, la producció d'aliments no arriba a cobrir, sovint, les demandes d'una població que creix a un ritme molt ràpid, per la qual cosa es fa necessari importar periòdicament queviures. Les exportacions de cafè representen més del 70% de les exportacions totals i les de te un 10%. El país disposa d'escassos recursos naturals.

Els conflictes armats dels anys 1990 i, sobretot, el genocidi, afectaren greument l'economia de Rwanda i empobriren, encara més, sectors importants de la població. La pobresa ha estat una constant his-

10. Vegeu la Cronologia.

11. G. Prunier considera que aquestes proporcions són poc fiables.

tòrica. Segons els indicadors del desenvolupament humà (IDH) que elabora el PNUD de les Nacions Unides¹², Rwanda s'ha situat, en els últims anys, en la banda més baixa dels nivells de benestar de tots els països del món. Concretament, l'any 2005, amb un IDH de 0,452 ocupava la posició número 161 de 177 països

Quadre núm.1 L'evolució dels IDH entre 1975 i el 2005

	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005
Rwanda	0,337	0,385	0,403	0,340	0,330	0,418	0,452

El PNUD considera que el “desenvolupament humà” és alt quan l'IDH arriba a un 0,897, intermedi 0,776 i baix 0,570. A títol comparatiu, els països de l'OCDE tenen un IDH de 0,916, els d'ingressos alts un 0,936, els d'ingressos mitjans un 0,776, els d'ingressos baixos un 0,570, l'Àfrica subsahariana un 0,493 i el conjunt del món un 0,743.

12. *Informe sobre desarrollo humano 2007/2008. Combatir el cambio climático: La solidaridad humana en un mundo dividido*, PNUD, Madrid, Mundi-Prensa, 2007, p.234 i p.239. El valor de l'Índex de Desenvolupament Humà corresponent a l'any 2005 no es pot comparar amb el d'altres Informes ja que s'ha elaborat amb una metodologia diferent, com s'especifica a la Guia pel lector i a les respectives notes sobre els quadres que contenen els indicadors (IDH). Ara bé, amb independència de la comparabilitat de les dades, s'ofereixen per a posar de manifest la persistència a Rwanda de nivells molt baixos de “benestar” i de “desenvolupament humà” al llarg de la seva història més recent.